

työ on edullista ryhmän kannalta, yksilön näkökulmasta "vapaamatkustaminen" (yhteistyön eduista hyötyminen mutta yhteistyöstä pidättäytyminen) on hyödyllisintä. Satojen ihmisten ryhmä mahdollistaa anonyymiyden, joten niissä on helppo elää siivellä jäämättä kiinni. Big Gods -teorian mukaan Suurten Jumalien on uskottu tarkkailevan ihmisten moraalialia ja rankaisevan väärintekijöitä. Yhteinen jumalausko on ehkäissyt vapaamatkustamisen houkutus. Uskon ilmaisu "uskottavilla" rituaaleilla on vahvistanut ihmisten keskinäistä luottamusta ja yhteistyötä.

Monet kirjassa esitellyt tutkimustulokset antavat tukea teorialle. Esimerkiksi Richard Sosis on osoittanut, että kibbutseissa asuvat, yhteisiä rukoushetkiä päivittäin harjoittavat ortodoksi-juutalaismiehet jakavat rahapotistaan toisilleen enemmän kuin euskonnollisten kibbutsin jäsenet tai saman kibbutsin naiset (jotka eivät vastaavasti rukoile yhdessä). Xygalatasin tutkimus Mauritiuksella kertoo fyysisistä kipua aiheuttavien rituaalien kyvystä tuottaa sosiaalista koheesiota myös niiden osalta, jotka vain seuraavat rituaalia. Azim Shariffin työryhmä taas on selvittänyt *priming*-tutkimuksessaan, että moraalialia valvovan Jumalan ajattelu laskee ihmisten halukkuutta itse rangaista kolmatta osapuolta väärinteosta (joka viestii luottamuksesta siihen, että Jumala hoitaa rankaisemisen). Vaikka "Suurten Jumalien" hypoteesi on kirjan ilmestymisen jälkeen ottanut takapakkia, rituaalien merkitys yhteiskuntien kulttuurievoluution taustalla on korostunut entisestään.

Kirja toimii hyvin johdanto-tekoksena kognitiiviseen uskon-

totiteeseen ja sellaiseksi se on tarkoitettukin. Ihmisten uskonnollisia intuitioita selittävän evoluutiotarinnoinnin sijasta painotus on kokeelliseen tutkimukseen perustuvassa evidenssissä. Teos löytää varmasti tiensä oppikirjaksi.

Lari Launonen, TM
Systemaattisen teologian
tohtorikoulutettava
Helsingin yliopisto

MARK ASHURST-MCGEE,
ROBIN SCOTT JENSEN &
SHARALYN D. HOWCROFT
(ED.)

Foundational Texts of
Mormonism: Examining
Major Early Sources. New
York: Oxford University
Press 2018. 448 s.

Suurten abrahamilaisten uskontojen synnyinvuodet ja perustustapahtumat ovat vaipuneet historian alkuhämäriin pitkälti dokumentoimattomina. Niitä kuvaava varhaisin aineisto on yleensä kauan itse tapahtumien jälkeen tuotettua, ja lisäksi joidenkin aineistojen varhainen editointi tuottaa niiden nykytuloksijoille lisähaasteita, esimerkiksi Raamatun eksegeetiikan piirissä.

Yhdysvaltain toisen suuren herätyskauden aikana syntynyt mormonismi voi ruokkia eksegeettien ja muiden teologien ajattelua toimimalla yhtenä mallina uskontojen varhaisvuosiin liittyvien prosessien ymmärtämiseksi. Mormonismi kytkeytyy teologiselta kehitykseltään vahvasti abrahamilaisten uskontojen juu-

riin ja yhdistelee niiden ominaispiirteitä: perustaja Joseph Smithiä (1805–1844) – jota on joskus kutsuttu Amerikan Muhammadiksi – pidetään ylönousseen Jeesuksen kutsamana profeettana, jonka tehtävänä oli koota Jumalan valittu kansa ja johtaa sitä lopun aikoina.

Ehkä merkittäväntä tutkimuksen kannalta on, että mormonismen varhaiskehitys on poikkeuksellisen hyvin dokumentoitua. Ashurst-McGee, Jensen ja Howcroft ovat Myöhempien Aikojen Pyhien Jeesuksen Kristuksen Kirkon eli mormonitradition päähaaraa edustavan "MAP-kirkon" palveluksessa olevia amerikkalaisia historioitsijoita, joiden toimittama uusi antologia keskittyy valikoimaan lähinnä Smithin elinaikana tuotettuja pyhiä ja maallisia tekstejä. He haluavat paneutua dokumentteihin lähdekritiiksettä *"as products of history rather than just as sources of historical information"* (s. 2), koska mormonismien varhaista kehitystä kuvaavien dokumenttien syntyyn, tarkoitukseen ja transmissioon liittyvät kysymykset tarjoavat arvokasta lisäymmärrystä tuosta kehityksestä.

Foundational Texts of Mormonism -teos voidaan nähdä yhtenä tämän vuosituhannen alusta saakka käynnissä olleen laajan "Joseph Smith Papers" -projektin sivutuotteista. Saarnaaja Jonathan Edwardsin (1703–1758) elämään, teologiaan ja tuotantoon syventynyt Yalen yliopiston professori Harry S. Stout toteaa esipuheessaan, että Smithiin liittyviä tekstejä julkaiseva projekti on tehnyt erittäin huolellista työtä, jonka synnyttämät päätelmät heijastuvat mormonismien uuteen tutkimukseen jo nyt. Uudenlaisia näkökulmia Smithin toimintaan

esiintyy myös tässä antologiassa.

Toimittajien johdannon lisäksi teoksessa on yhteensä 12 lähinnä historiantutkijoiden kirjoittamaa artikkelia. Ne käsittelevät enimmäkseen Joseph Smithiin liittyvää aineistoa, kuten Raamatun rinnalle nostettuun Mormonin kirjaan liitettyä ajatusta sen lähdetekstistä kultaisilla levyillä, Mormonin kirjan tekstikritiikkiä, Smithin työtä Raamatun tekstien parissa, hänen kirjoittamiaan kirjeitä, hänen muistiin kirjoitettuja saarnojaan sekä hänen myöhäiselämänsä päiväkirjaa. Teoksen artikkeleista muutamassa käsitellään muutakin kuin Smithiin liittyvää aineistoa, esimerkiksi MAP-kirkon myöhemmän presidentin Wilford Woodruffin varhaisia päiväkirjoja ja varhaisten mormoninaisten järjestön pöytäkirjoja.

Eksegeettien kannalta erityisen mielenkiintoinen lienee Brigham Youngin yliopiston professorin Grant Underwoodin artikkeli "The Dictation, Compilation, and Canonization of Joseph Smith's Revelations". Underwoodin mukaan profeettana pidetty Smith puki jumalallisten yhteydenottojen kautta välitetyt käsitykset sanoiksi, jotka kirjurit sitten kirjasivat ylös ilmoitusteksteiksi. Tekstit koskivat esimerkiksi vuonna 1830 perustetun nuoren kirkon organisaatiota ja teologiaa, mutta niitä syntyi myös Jumalan sanaksi yksittäisille henkilöille. Tekstejä koottiin ja editoitiin ensin erittäin harvinaiseksi *Käskyjen kirja* -kokoelmaksi (KK, 1833) ja siitä edelleen laajennetuksi *Oppi ja liitot* -teokseksi (OL, 1835), joka on tänäkin päivänä yksi mormonien pyhistä kirjoista.

Underwood käsittelee runsailla käsikirjoituskuvilla varustetussa artikkelissaan useita esimerkkejä ilmoitustekstien editoinnista ja

niiden sisällön muuttumisesta. Varhaisina esitettyihin teksteihin leivottiin mukaan muutoksia ja lisääaineistoa kirkollisen tilanteen kehittyessä. Tätä hiljaista editointia tapahtui erityisen paljon KK:n ja tekstit uudelleen julkaisseen OL:n välillä, mutta myös käsikirjoitusten syntymisen ja niiden KK:ssa julkaisemisen välisenä aikana.

Tekstikorpuksen tarkan analyysin pohjalta on todettu, että editoinnissa ei paranneltu vain kielioppia ja tyyliseikkoja, vaan myös asiasisältöä (Underwoodin mukaan 35% KK:n ja OL:n välisistä muutoksista; s. 117). Runsaana säilynyt käsikirjoitusmateriaali tekee analyysistä erityisen hyödyllisen: Smith ja hänen kollegansa pyrkivät esimerkiksi loogisuuteen ja harmonisointiin, joten innovoiva nykykesegeetti voi käyttää heidän tekstimuutoksina ilmenevää ajatteluaan yhtenä mallina perinteisempien pyhien tekstien kehitystä tutkiessaan.

William V. Smithin artikkeli "Joseph Smith's Sermons and the Early Mormon Documentary Record" puolestaan tarkastelee Smithin saarnoja, joista on säilynyt kuulijoiden muistiinpanoja lähinnä hänen viimeisiltä vuosiltaan Nauvoosta, Illinoisista. Smith ei näytä pitäneen saarnojensa tarkkaa ylös kirjaamista keskeisenä, mutta niistä tehdyt muistiinpanot kertovat hänen ajattelustaan. Teksteistä rekonstruoiduilla saarnoilla on William Smithin mukaan myös tärkeä asema kirkon nykyteologian muotoutumisessa. Esimerkiksi niin kutsuttu King Follett -saarna edustaa merkittävintä synteisiä ajatusmaailmasta, jolla Smith lopulta luonnehti Isän Jumalan henkilöhistoriaa, ihmisen olemassaolon tarkoitusta ja yksilön olemusta jumalana idullaan.

Antologian päättää historioitsija Ronald O. Barney'n artikkeli "Joseph Smith and the Conspicuous Scarcity of Early Mormon Documentation", jossa arvioidaan Smithin oman tuotannon kokonaisuutta perustusihmeiden kuvaamiseen keskittyen. Barney'n mukaan Smith itse ei juuri tarttunut kynään uskonnollisen sanomansa levittämiseksi monesta aikalaisestaan poiketen, vaan luotti kirjallisissa asioissa muun muassa kirjureihin. Esimerkiksi vain 2% Smithin päiväkirjoista vuosien 1832–1844 väliltä on todellisuudessa hänen omaa käsialaansa. Barney painottaa historioitsija Dean C. Jesseen urauurtavaa lähdekriittistä työtä näiden alkuperäisaineistojen todellisen luonteen ymmärtämiseksi, sillä Jesseen päätelmät ovat toimineet olennaisena astinlautana nykytutkijoiden työlle.

Barney'n mukaan mormonismien perustusihmeisiin liittyvä dokumentaatio on verrattain vähäistä ja myöhäistä, vaikka niitä kuvaavat kertomukset ovatkin keskeisiä nykykirkolle. Esimerkiksi vuodelle 1820 sijoitetusta "ensimmäisestä näystäään" Smith kirjoitti vasta 12 vuotta väitety tapahtuman jälkeen, ja sitä seuranneista ylliluonnollisista tapahtumista hän puhui myös yllättävän vähän. Barney pyrkii etsimään syytä sille, miksi Smith oli haluton puhumaan näistä kokemuksista, ja käytännössä olettaa niiden olleen objektiivisesti todellisia. Artikkelin sävy on näin ollen apologeettinen, mutta tämä ei vähennä pohdinnan tiedollista antia.

Teos on kuvitettu varsin runsaasti ja päättyy yhdistettyyn henkilö- ja aihehakemistoon. Kokonaisuutena se avaa hyödyllisiä horisontteja esimerkiksi sellaisille

uskonnontutkijoille, jotka hakevat nykyaikaisemmasta aineistosta lisäperspektiiviä ja ajattelumalleja perinteisempiin tutkimusaiheisiinsa.

Kim Östman, FT, TkT
Vapaa tutkija
Turku

TAPIO TAMMINEN **Himmler ja hänen** **suomalainen buddhansa.** **Jyväskylä: Atena 2018.** **366 s.**

Himmlerin hierojan, baltiansaksalais-suomalais-ruotsalaisen Felix Kerstenin (1898–1960) arvoitus on kiehtonut eikä ole ottanut selvittääkseen. Oliko Kersten rohkea vainottujen pelastaja, laskelmoiva opportunisti vai nautiskeleva seikkailija? Vai kenties näitä kaikkia?

Filosofian tohtori ja kulttuuri-antropologi, tietofinlandisti Tapio Tamminen kokoaa aiemmat tutkimustiedot ja löytää arkistoista uusiakin tietoja henkilöstä, jota on syystä verrattu Oskar Schindleriin ja muihin holokaustin sankareihin. Schindler tosin pelasti vain 1200 juutalaista ja Raoul Wallenberg 20 000. Kersten pelasti mahdollisesti jopa 60 000 (Maailman juutalaisneuvoston selvitys), mutta hänen ongelmakseen koituu ja koitui jo hänen elinaikanaan nimenomaan tuo ”mahdollisesti”. Hierontapöydän äärestä tehdystä vaikutustoiminnasta ei useinkaan jäänyt todisteita. Saiko Kersten estettyä keskitysleirien räjäytykset sodan lopulla? Saiko hän ”lykättyä” Alankomaiden koko väestön siirron itään? Vai ovatko nämä vain Kerstenin isotteluja ja puolustuspuheita sodan jälkeen?

Osa Kerstenin ansioista saa tukea muistakin lähteistä kuin häneltä itseltään. Kersten varoitti Suomen valtiojohtoa Himmlerin pyrkimyksistä siirtää maamme juutalaisväestö Saksaan kesällä 1942. Hän vaikutti ratkaisevasti juutalaisten ja muiden vankien siirtoihin Ruotsiin Punaisen ristin valkoisilla busseilla sodan loppuvaiheessa. Hän myös toimi välittäjänä Himmlerin yrityksissä neuvotella erillisrauhasta länsiliittoutuneiden kanssa niin ikään sodan lopulla. Tammisen kirjasta piirtyy näkyviin inhimillinen Kersten: ystävällinen hyvän ruoan ystävä, omaksi edukseen huijaava mutta myös utterasti vainottujen puolesta toimiva filantrooppi. Kerstenin toiminta oli mahdollista, koska vakavista vatsavaivoista kärsinyt SS-valtakunnanjohtaja Himmler oli tullut riippuvaiseksi hänen avustaan. Kersten sai hierontataitonsa ilmeisesti useilta taitajilta ja eri perinteistä. Tamminen pitää erityisen merkittävänä Kerstenin itämaiseen lääketieteeseen pohjautuneita akupunktiotaitoja.

Tammisen kirjan toinen päähenkilö onkin Heinrich Himmler (1900–1945). Mitä hänestä olisi ajateltava kirjan pohjalta? Tuntuu uhreja loukkaavalta ja pelottavalta nähdä hänessä inhimillisiä, jopa ystävällisiä ja joviaaleja piirteitä. Sellaisia ominaisuuksia Himmlerin tavanneet henkilöt presidentti Risto Rytistä ruotsinjuutalaiseen liikemieheen Hillel Storchiin hänessä kuitenkin näkivät. Jos Himmler oli inhimillinen ihminen, eikö silloin kuka tahansa inhimillinen ihminen voisi joissain olosuhteissa toimia samoin kuin hän? Tamminen kuvaa, kuinka Himmler Suomen vierailullaan saunoi hämäläisellä huvilalla, istui veneen perässä supisuomalaisella järkevä – ja illalla

puhui puhelimesta Hitlerin kanssa. Onko Himmler totuus meistä kaikista – joissain olosuhteissa?

Onnistuuko Himmleriä hieroja-Kerstenin kautta tarkasteleva Tamminen valaisemaan natsismia joltain vähemmän tunnetulta kanalta? Tamminen nostaa esiin katalisuuden hylänneen Himmlerin kiinnostuksen idän uskontoihin. Himmleriä eivät kiinnostaneet niiden väkivallattomat piirteet, vaan väkivaltaiset. Tammisen arvion mukaan Himmler näki itsensä indo-arjalaisen soturikastin jäsenenä, jonka pyhä tehtävä oli pelastaa maailma ihmiskunnan rappeutuneelta ainekselta. Tämä tehtävä mielessään SS-johtaja saattoi ilman myötätuntoa, keskittyneesti ja tynesti, seurata satojen Alankomaiden juutalaisten kaasutusta Birkenau-vierailullaan kesällä 1942.

Tammisen Himmler-arviosta tulee mieleeni Jean-Paul Sartren analyysi antisemitismistä. Sartren mukaan antisemitisti on ”ihminen, joka tahtoo olla säälimätön järkäle, kuohuva koski ja hävittävä salama: kaikkea muuta kuin ihminen”. Eikö yli-ihmisyyttä olekin ei-ihmisyyttä?

Kirjansa lopussa Tapio Tamminen pohtii uusfasismin nousua Euroopassa. Kun vuonna 2015 jo 1,2 miljoonan pakolaisen tulo Eurooppaan sai maanosan sekaisin sekä monet maat tinkimään ihmisoikeuksista ja sulkemaan rajansa pakolaisilta, mitä tapahtuu, kun 200 miljoonaa ilmastopakolaista lähtee liikkeelle? Jääkö ihmisoikeuksille tulevaisuudessa odotettavissa olevissa olosuhteissa lainkaan puolustajia?

Vesa Hirvonen, dos.
Uskonnonpedagogiikan
yliopistonlehtori
Joensuun yliopisto